

CONTRIBUȚII LA PROBLEMA RECRUTĂRII DE VOLUNTARI DINTRE ROMÂNII TRANSILVĂNENI AJUNȘI PRIZONIERI ÎN RUSIA ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Prima conflagrație mondială imperialistă a impus muncitorilor, țăranilor și intelectualiilor din Austro-Ungaria suportarea unor mari sacrificii și privațiuni. Ele le-au agravat brusc starea materială și spirituală destul de precară din anii de dinainte de război. Încă din iulie-august 1914, mobilizarea generală a smuls din mijlocul familiilor lor sute de mii de părinți și fii. Mobilizările au continuat și în anii următori, încet pînă în 1918 numărul celor încorporați pe întreaga monarhie a ajuns la circa 9.000.000. Majoritatea lor au fost croați, sloveni, sîrbi, cehi, slovaci, ruteni și români, deoarece ei erau aproape de două ori mai numeroși decît germanii și ungurii, care formau națiunile dominante. Din Transilvania, de exemplu, numărul celor mobilizați s-a ridicat la 926.500. Dintre aceștia 484.374, deci mai mult de jumătate, au fost români. 449.796 dintre românii transilvăneni vor fi folosiți drept carne de tun pe fronturi, îndeosebi pe cel rusesc. Dacă se adaugă și cei încorporați din Bucovina, atunci numărul românilor trimiși să-și dea viața pentru o cauză nedreaptă — care nu era a lor — a depășit cifra de o jumătate de milion. Din totalul celor mobilizați, românii au luptat în prima linie în proporție de peste 90%. Aproximativ asemănătoare a fost proporția și în cazul celorlalte naționalități împinse pe planul al doilea. În schimb, din rindurile națiunilor dominante doar circa jumătate din cei încorporați au luptat efectiv pe linia întii. Cealaltă jumătate a fost lăsată la serviciile auxiliare din spatele frontului¹.

Cele cîteva concesii de conjunctură acordate la începutul războiului unităților recrutate din rindurile naționalităților oprimate, care s-au concretizat în dreptul de a intona cîntece în limba proprie sau de a purta steaguri tricolore naționale, n-au putut amăgi soldații trimiși pe fronturi. Întrucît chiar și unitățile formate în majoritate din slavi ori români au fost încadrate mai ales cu ofițeri și subofițeri germani sau maghiari, militarii ajunși pe front au continuat să fie jigniți și umiliți, fiind obligați să suporte lezarea demnității lor umane și naționale. Îndeosebi ofițerii și subofițerii unguri, recrutați din rindurile nemeșilor mici și mijlocii, se întreceau în a-i umili și brutaliza pe soldații români, slovaci sau ruteni, de pe pozițiile unei aroganțe „aristocratice” șovine. A fost, de aceea, firesc ca soldații români și cei ai celorlalte naționalități asuprite să-și dea seama că războiul n-avea menirea de a le ameliora soarta. Dimpozitivă, el urma să întărească și să perpetueze pozițiile grofilor și baro-

---

¹ C. Enea, *Aspecte ale descompunerii armatei austro-ungare. (Dezertări și răscoale ale soldaților din Transilvania. 1914—1918)*, în *ActaMN*, V, 1968, p. 276—278; T. V. Păcățian, *Jertfele din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș aduse în războiul mondial din 1914—1918*, Sibiu, 1923, p. 20.

nilor, care i-au exploatat din punct de vedere social și i-au privat de drepturi politice în anii și deceniile de dinainte de 1914. Nemulțumirile se vor acumula și vor crește în 1914—1916, intrucit jignirilor și umilirilor suportate din partea ofițerilor și subofițerilor li s-au adăugat mizeriile aduse de prelungirea războiului și anume: foamea cauzată de proasta aprovizionare cu alimente; arșița din timpul verii și mai ales frigul din lungile luni de iarnă, provocat de îmbrăcămintea și încălțăminte necorespunzătoare; tifosul, dizenteria și alte boli favorizate de funcționarea defectuoasă a serviciului sanitar, de lipsa de săpun și de medicamente ș.a.m.d.

La nemulțumirile provocate soldaților de mizeriile aduse de război, care nu se mai termina, s-au adăugat cele legate de înrăutățirea bruscă a situației familiilor lăsate acasă, ca urmare: a rechizițiilor necruțătoare de cereale, animale, furaje și alte produse necesare susținerii fronturilor; a muncilor forțate, împrumuturilor de război și impozitelor mereu sporite; a abuzurilor și a tratării brutale a părinților, copiilor și soțiilor de către notari, primari și jandarmi, atunci când mergeau să solicite pensia de război în bani sau ajutoare alimentare pentru a face față foametei.

Sporirea nemulțumirilor explică de ce încă din 1914—1916 mai ales muncitorii, țăranii și intelectualii aparținând naționalităților oprite au căutat să lupte împotriva războiului, fie prin sustragerea de la încorporări și de la rechiziții pentru a-i reduce suportul uman și material, fie prin dezertări în spatele frontului sau prin treceri individuale ori cu unități întregi la „inamic“. Numărul celor care au părăsit fronturile sau garnizoanele din orașe în anii 1914—1916 și au acționat în interior s-a ridicat la zeci de mii în întreaga monarhie. Ei au format așa-numitele „cadre verzi“, adică detașamente armate care acționau în zonele muntoase din Croația, Boemia, Slovacia și Transilvania. În Transilvania ele sînt semnalate de rapoartele autorităților locale în Munții Apuseni, precum și în cei ai Năsăudului și Maramureșului. Detașamentele de „cadre verzi“ loveau pretutindeni în reprezentanții locali ai aparatului de stat austro-ungar, în conacele grofiilor și baronilor, precum și în magazinele fiscale. Prin acțiunile lor, luptătorii din aceste detașamente vizau să slăbească aparatul de stat oprimator și să înlăture exploatarea exercitată de moșieri, care erau îndeosebi germani și maghiari sau elemente maghiarizate².

În cazul românilor o formă specifică de luptă împotriva războiului a fost, în anii 1914—1916, trecerea Carpaților, în special în zonele limitrofe cu România. În anul 1915, de exemplu, numărul tinerilor români transilvăneni apti pentru serviciul militar, care au emigrat în România, s-a ridicat la 26.251. Lor li s-au adăugat în toamna anului 1916 alte câteva zeci de mii, în condițiile retragerii armatelor române din sudul Transilvaniei, unde înaintaseră în primele săptămîni ale operațiunilor militare după intrarea României în război contra puterilor centrale. Intrucit și în deceniile premergătoare primei conflagrații mondiale au emigrat anual în România o mulțime de români din Transilvania și Banat, se pare a nu fi exagerată cifra de 100.000, dată de unii autori, atunci cînd se referă la numărul transilvănenilor și bănățenilor care au luptat

² C. Enca, *op. cit.*, p. 280—282.

în 1916—1918 pentru scuturarea jugului secular străin și pentru unirea cu România³.

Trecerea masivă a bănățenilor și transilvănenilor peste Carpați, pe toată durata primului război mondial, unde se vor încadra voluntari în unitățile combatante ale armatei române, reflectă creșterea conștiinței lor naționale și totodată afirmarea convingerii că războiul va crea cadrul necesar pentru a se elibera și a contribui la întregirea statului național unitar.

În fond și trecerile la „inamic“ ale soldaților români transilvăneni, bănățeni și bucovineni de pe fronturile din Rusia, Serbia și Italia nu pot fi considerate exclusiv ca o formă de dezaprobare a războiului mondial imperialist. Ele constituie o dovadă că prin acțiunile lor cei trecuți la „inamic“ urmăreau să slăbească potențialul militar al statului dualist oprimator, să-i grăbească descompunerea și să apropie ceasul izbăvirii naționale. Potrivit unor estimări aproximative, numai în Rusia existau la sfârșitul anului 1917 circa 120.000 prizonieri români din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina⁴.

În primii doi ani ai războiului, pînă în vara lui 1916, prizonierii români din Rusia nu și-au putut manifesta sentimentele lor naționale decît cel mult individual prin scrisori trimise autorităților române. Această atitudine reținută se explică prin: a) relativa lor izolare, în sensul că, majoritatea fiind țărani, erau dispersați în regiunile agricole la moșieri și chiaburi; b) amestecul cu prizonieri unguri, germani, cehi, sloveni, croați, ruteni în cazurile în care lucrau în număr mai mare la exploatarea miniere ori la întreprinderi industriale; c) punerea lor sub comanda unor ofițeri maghiari sau germani, întrucît rușii, pentru a folosi cît mai puțini oameni în lagăre, permiteau prizonierilor să se autoadministreze; d) succesele obținute de puterile centrale pe fronturi în primii doi ani ai războiului, pe care ofițerii recrutați din rîndurile națiunilor dominante le prezentau în culori trandafirii; e) acțiunile de intimidare ale acestor ofițeri exercitate asupra prizonierilor aparținînd naționalităților oprimate pentru a-i determina să rămînă credincioși cercurilor conducătoare ale monarhiei dualiste; f) neutralitatea adoptată de România între 1914—1916, care a determinat guvernul român să proclame formal că ar considera problema prizonierilor transilvăneni, bucovineni și bănățeni ca o chestiune internă a Austro-Ungariei; g) închiderea graniței dintre România și Rusia în perioada neutralității, ceea ce a împiedecat emigrația românilor transilvăneni, care avea în frunte pe Vasile Lucaci și Octavian Goga, să se intereseze de frații lor ajunși prizonieri în întinsul imperiu de la răsărit de Prut⁵.

Faptul că atitudinea reținută a prizonierilor români s-a datorat numai conjuncturii nefavorabile poate fi demonstrat prin aceea că, la scurt

³ Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968, p. 256; I. Popescu-Puțuri, A. Dea, M. Badea, Gh. Bodea, I. Iacoș, I. Ilincioiu, Al. Tănăsescu, Gh. Unc, N. Vîlcu, *Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918*, ediția a II-a, București, 1972, p. 485.

⁴ P. Nemoianu, *Prima Alba Iulie. Voluntarii români în războiul pentru întregirea neamului*. Timișoara, 1922, p. 55.

⁵ *Idem*, p. 3—6; I. Popescu-Puțuri, A. Deac etc., *op. cit.*, p. 424—429.

timp după intrarea României în război contra puterilor centrale, circa 40.000 dintre ei au cerut autorităților rusești să li se permită să se ducă voluntari în armata română pentru a putea lupta contra asupritorilor lor de veacuri⁶. Dar guvernul român, trebuind să facă față unor greutăți extraordinare în condițiile înfringerilor din toamna lui 1916 și ale retragerii armatei și a unui mare număr de civili în Moldova, n-a avut posibilitatea să se intereseze de prizonierii din Rusia și nici să le satisfacă dezideratul până la sfârșitul acestui an. Iată de ce inițiativa a pornit din partea intelectualilor români căzuți prizonieri, care, în calitatea lor de ofițeri rezerviști, au întreprins numeroase demersuri pe lângă autoritățile guvernamentale și militare ruse. În aceste demersuri ei au cerut: pe de o parte separarea prizonierilor români de cei unguri și austrieci, pentru a putea să-și exprime în mod liber voința; pe de altă parte permisiunea concentrării celor ce declarau că vor să lupte contra puterilor centrale într-un loc din Ucraina, unde să se constituie în unități militare în vederea plecării pe frontul din Moldova. Până la urmă, Marele Stat Major al armatei ruse a trimis, spre sfârșitul lui octombrie sau începutul lui noiembrie, un prim ordin comandanților lagărelor de prizonieri, în care se vorbea de un schimb între Rusia și România de 15.000 oameni, originari din Austro-Ungaria. Un alt ordin din luna noiembrie 1916 preciza că vor fi trimiși să lupte pe frontul din Moldova numai ofițerii, subofițerii și intelectuali care declarau de bună voie că vor să facă acest lucru. Locul de întâlnire al voluntarilor a fost fixat la Darnița lângă Kiev. Pe baza acestui ordin, în noiembrie-decembrie 1916, s-au îndreptat spre Darnița din partea europeană a Rusiei 220 ofițeri și 1200 subofițeri, sergenți și caporali. Lor li s-au adăugat până la începutul anului 1917 încă vreo 300 de voluntari sosiți din lagărele de prizonieri din Siberia. Deși luni la rând au avut de înfruntat la Darnița mari neajunsuri, cauzate de lipsa de hrană și mai ales de locuințe și igienă corespunzătoare, voluntarii au știut să depășească greutățile printr-o autoorganizare și autoadministrare adecvată, care le-a permis să intervină pe lângă autoritățile rusești pentru a-și ameliora condițiile de trai. Lor li se datorește cunoscutul Manifest de la Darnița din aprilie 1917. Manifestul exprima hotărârea voluntarilor de a participa cu jertfa vieții la îndeplinirea idealului lor, „de a uni tot poporul, tot teritoriul românesc din monarhia austro-ungară în una și nedespărțita Românie liberă și independentă”. În sprijinul îndeplinirii acestui ideal ei invocau dreptul fiecărui popor de a-și hotări singur soarta, de a-și alege statul și forma de guvernare pe care le dorea. În vederea îndeplinirii idealului lor național apelează la sprijinul tinerei democrații ruse, care, prin cuvântul autorizat al sfatului deputaților, soldaților și muncitorilor, a proclamat dreptul fiecărei națiuni la autodeterminare. Autodeterminarea nu era însă posibilă atît timp cît supraviețuia Austro-Ungaria cu puternicul ei aparat de stat represiv. Destrămarea anacronicei monarhii dualiste era imperios necesară pentru a se da popoarelor oprite posibilitatea să-și exprime în mod liber voința. Voluntarii se arătau gata să contribuie cu forțele lor la accelerarea procesului de disoluție a Austro-Ungariei, pentru a se crea condi-

⁶ P. Nemoianu, *op. cit.*, p. 49; E. Hulca, *Despre contribuția voluntarilor români la îndeplinirea unirii*, în *Apulum*, XV, 1976, p. 346.

țiile necesare desprinderii tuturor teritoriilor cu o populație majoritară românească în vederea unirii acestora cu România⁷.

Concentrarea primilor voluntari la Darnița a determinat guvernul român să-l trimită în ianuarie 1917, pentru a lua contact cu ei, pe locotenent-colonelul Constantin G. Pietraru, care a fost însoțit de locotenent-colonelul Predescu, delegatul Marelui Cartier General al armatei române pe lângă Comandamentul unităților ruse din Galiția. Locotenent-colonelul Pietraru s-a identificat chiar de la început cu idealul ce-i însușește pe voluntari. Sosit în mijlocul acestora la 28 ianuarie, el a înaintat câteva zile mai târziu un raport Ministerului de Război de la Iași, propunându-i să înființeze un corp de voluntari dintre prizonierii români din Rusia. Ministerul i-a aprobat propunerea la 23 februarie 1917. Prin ordinul nr. 1191 l-a însărcinat cu recrutarea prizonierilor și cu organizarea corpului de voluntari. Sediul statului major al corpului de voluntari a fost fixat la Kiev. El va fi format din mai mulți ofițeri, care vor îndeplini funcțiile: de șefi de birou, de aprovizionare, de ateliere, de magazine și de depozite, de comandanți ai lagărelor de soldați; de curieri; de medici; de interpreți; de secretari etc. Comandant al statului major al corpului de voluntari devenea locotenent-colonelul Pietraru. Formal el a fost subordonat generalului de corp de armată C. Coandă, care era delegatul Marelui Cartier General al armatei române pe lângă Marele Cartier General al armatei ruse.

După ce s-a întâlnit la 1 martie cu generalul Coandă la Moghilev pe Nipru și a discutat cu el modalitățile de a obține aprobarea guvernului rus, locotenent-colonelul Pietraru a revenit la Darnița. Aici a redactat un „Angajament“, prin care voluntarii se obligau să devină ofițeri, subofițeri și soldați ai armatei române. Ei urmau să aibă aceleași îndatoriri ca și ostașii armatei române, dar și aceleași drepturi, în funcție de gradul fiecăruia, inclusiv pe perioada când au servit în armata austro-ungară și pe cea a prizonieratului din Rusia.

Demersurile pe lângă autoritățile rusești vor dovedi însă că obținerea aprobării recrutării de voluntari dintre prizonieri nu era un lucru ușor; pe de o parte datorită faptului că guvernul român a omis să ceară reprezentanților Antantei o astfel de permisiune în tratatul din august 1916, prin care România se angajase să intre în război contra puterilor centrale; iar pe de altă parte din cauză că guvernul provizoriu rus, ajuns recent la putere în urma victoriei revoluției burghezo-democratice din februarie 1917, nu izbutise să se consolideze. A fost nevoie să intervină însuși primul ministru al României I. I. C. Brătianu, cu ocazia vizitei efectuate la Petrograd în primăvara anului 1917. Fostul ministru de război rus Gucicov i-a promis că își va da concursul pentru a se aproba recrutarea a 30.000 voluntari dintre prizonierii români din Rusia. Dar generalul Romanovski, șeful Marelui Stat Major Rus, a aprobat inițial doar recrutarea a 5000 de voluntari și numai din circumscripția militară Moscova. În cifra de mai sus nu intrau cei peste 1500 ofițeri și soldați concentrați deja la Darnița. Din cei peste 1500 voluntari — mutați între timp de la Darnița la Kiev, unde li s-au asigurat condiții mai bune de trai — s-a format primul eșalon, care la 3 iunie 1917 a pornit cu trenul

⁷ P. Nemoianu, *op. cit.*, p. 7—29; Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 272—273.

spre Iași. Eșalonul a ajuns la Iași în 6 iunie 1917, fiind alcătuit din 116 ofițeri și 1250 subofițeri și soldați. Aici li s-a făcut o primire entuziastă, atât de către armată, cât și de populația civilă. La festivitatea de primire și de depunere a jurământului de către voluntari a participat însuși regele Ferdinand.

Primirea entuziastă făcută eșalonului la Iași a avut darul să impulsioneze organizarea comisiilor de propagandiști, care trebuiau să se deplaseze în circumscripția militară a Moscovei pentru a începe activitatea propriu-zisă de recrutare a voluntarilor. Într-adevăr, la zece zile după festivitățile de la Iași s-au numit șase comisii alcătuite fiecare din câte: un ofițer reprezentant al armatei române; un transilvănean, bănățean sau bucovinean, refugiat înainte ori după izbucnirea războiului în România; un ofițer dintre voluntarii rămași la Kiev după plecarea primului eșalon la Iași, care cunoștea limba rusă și realitățile din Rusia. Reprezentanții armatei române, fiind desemnați din rândurile ofițerilor superiori, erau șefii comisiilor. În ordinea de mai sus, cele șase comisii au fost alcătuite: *a întâia* din locotenent-colonelul Petre Popovici, civilul Avram Imbroane și sublocotenentul George Cimponeriu; *a doua* din maiorul Victor Protopopescu și din sublocotenentii Voicu Nițescu și Simeon Cîmpeanu, ultimul schimbat ulterior cu sublocotenentul Gavrilă Bogdan; *a treia* din maiorul George Plesnilă, vicarul Iacob Popa și sublocotenentul Ilie Cucu; *a patra* din maiorul Romulus Calotescu, preotul Constantin Proca și sublocotenentul Nicolae Nedelcu, înlocuit mai târziu cu sublocotenentul Arion Pescariu; *a cincea* din maiorul Constantin Verulescu, profesorul Toma Iorgu și sublocotenentul Emil Decin; *a șasea* din maiorul Petre Gheorghiu și sublocotenentii Victor Braniște și Filaret Lugojan.

Membrii celor șase comisii erau considerați drept organe exterioare ale Corpului voluntarilor români din Rusia și urmau să primească ordine și instrucțiuni din partea statului major de la Kiev. Ei au fost repartizați inițial astfel în circumscripția militară a Moscovei: cei ai comisiei întâia în localitatea Bachmut; cei ai comisiei a doua la Iuzovka; cei ai comisiilor a treia și a patra la Borizoglebsk; iar cei ai comisiilor a cincea și a șasea la Eleț.

Comisiile și-au început activitatea în localitățile de mai sus spre sfârșitul lui iunie 1917. În activitatea lor se pot distinge două faze: una care cuprinde perioada dintre sfârșitul lui iunie și 25 septembrie 1917; a doua care începe cu ultima săptămână a lui septembrie 1917 și se încheie în februarie 1918.

Prima fază a fost cea mai fructuoasă, deși pe parcursul ei cele șase comisii și-au desfășurat activitatea numai în circumscripția militară Moscova. Într-adevăr, cu toate greutatele inerente începutului, izvorite între altele din lipsa de experiență, până la 22 august membrii comisiilor au reușit să convingă 1500 prizonieri să semneze în mod voluntar angajamentul de a deveni ostași ai armatei române. La 22 august, 250 dintre ei erau concentrați la Iuzovka, 650 la Bachmut și 600 la Eleț. Din cei strinși în ultima localitate, la 24 august a și fost trimis un prim eșalon de 574 soldați și 4 ofițeri la Kiev, de unde a pornit apoi spre Iași. De la Bachmut nu va pleca decât un singur eșalon la 5 septembrie. El va fi

format din 658 soldați, proveniți aproape în exclusivitate din cei ce fuseseră recrutați pînă la 22 august. La Iuzovka, celor 250 de voluntari ciștițați înainte de 22 august li s-au adăugat în decurs de o lună încă aproape 180. Drept urmare, la 25 septembrie au pornit de aici 427 soldați și 2 ofițeri. Cu patru zile mai devreme, la 21 septembrie, de la Elet a pornit spre Kiev și Iași al doilea eșalon, constituit din 724 soldați și 5 ofițeri. Totalul voluntarilor ciștițați între 25 iunie și 25 septembrie 1917 pe teritoriul circumscripției militare Moscova s-a cifrat la 2383 soldați și 16 ofițeri.

La succesul repurtat în prima fază a recrutării voluntarilor a contribuit într-o măsură hotărîtoare atitudinea binevoitoare a autorităților militare locale ruse. Acestea au dat, în general, un concurs larg membrilor comisiilor, oferindu-le înlesniri pentru a-i vizita pe prizonieri și a-i strînge în anumite centre, ceea ce a sporit eficiența muncii de propagandă.

Atitudinea binevoitoare a autorităților locale a survenit în urma pozițiilor primite din partea guvernului provizoriu al lui Kerenski și a ordinelor sosite de la Marele Stat Major al armatei ruse. Ele au culminat cu ordinul din 22 august 1917, prin care Marele Stat Major admitea sporirea numărului voluntarilor români de la 5000 la 30.000 și, totodată, extinderea ariei recrutărilor la întreaga Rusie. Ordinul deschidea perspective noi, superioare, pentru amplificarea muncii membrilor comisiilor de propagandă și de recrutare a voluntarilor. De aceea, spre sfîrșitul lui septembrie, comandamentul de la Kiev a și trecut la redistribuirea teritorială a comisiilor. Concomitent s-a înfăptuit și o reorganizare a membrilor acestora. Fiecare membru devenea un propagandist și un recrutor de voluntari cu o autonomie destul de pronunțată pe teritoriul ce urma să-i fie desemnat pentru a-și desfășura activitatea. Pentru sporirea eficacității muncii, fiecare membru primea dreptul de a-și lua ajutoare dintre prizonierii mai răsăriți, în special dintre subofițerii cu o pregătire intelectuală minimă. Ținîndu-se cont de experiența acumulată de membrii comisiilor în prima fază a muncii lor, propagandiștilor li s-a înmînat în copie ordinul Marelui Stat Major al armatei ruse, care cuprindea facilitățile privitoare la recrutarea voluntarilor români. Propagandiștii au fost înzestrați de asemenea cu diferite manifeste sau broșuri, îndeosebi cu gazeta „România Mare“, care a apărut la Kiev în 23 de numere, din iulie pînă în decembrie 1917, sub redacția lui Sever Boca, Gheorghe Pop, Filaret Doboș și Iosif Șchiopu⁸.

În urma redistribuirii teritoriale, pe întinsul circumscripției teritoriale Moscova n-a rămas decît comisia a treia. Celelalte comisii au fost trimise în circumscripțiile militare Kiev, Kazan și Omsk, vechilor membri adăugîndu-li-se și șase ofițeri propagandiști.

Comisia a treia, rămasă pe teritoriul circumscripției militare Moscova, a continuat să fie formată din maiorul G. Plesnilă, sublocotenentul I. Cucu și vicarul Iacob Popa, cărora li s-au adăugat încă din vară locotenenții Boca și Milovan, precum și sublocotenentul Guiu. Comandantul ei va fi și în a doua fază maiorul Plesnilă, avansat în toamna anului 1917

⁸ P. Nemoianu, *op. cit.*, p. 12 și 36—56.

la gradul de locotenent-colonel. Referitor la activitatea acestei comisii, se păstrează un valoros material documentar la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, în fondul Arhiva personală a vicarului Iacob Popa⁹. Cele 70 de documente din acest fond confirmă multe din informațiile cuprinse în studiile și lucrările mai vechi sau mai noi, ce abordează problema voluntarilor români din anii primului război mondial, dintre care cea mai valoroasă rămîne pînă astăzi broșura lui Petru Nemoianu, *apărută în 1922*, cu titlul semnificativ: *Prima Alba Iulie. Voluntarii români în războiul pentru întregirea neamului*. Astfel, cîteva documente din fondul Iacob Popa nu numai că întăresc cele spuse de P. Nemoianu referitor la atitudinea binevoitoare a autorităților militare locale rusești pînă la sfîrșitul lui septembrie 1917, dar dau și amănunte asupra facilităților pe care le-au acordat acțiunii de recrutare a voluntarilor români. Printre facilități, aceste documente menționează: scutirea imediată a celor ce se angajau ca voluntari de muncile obligatorii impuse prizonierilor; asigu-

⁹ Iacob Popa s-a născut la Tcius în anul 1872. A urmat primele clase elementare în comuna natală. De aici s-a dus la Blaj, unde a absolvit mai întîi Școala Normală de învățători și apoi Facultatea de Teologie. Și-a completat studiile la Facultatea de Drept a Universității din Budapesta. Revenit la Blaj, între 1900—1912 a îndeplinit mai întîi funcția de asesor consistorial și apoi de secretar și director al cancelariei metropolitane. În aceeași perioadă a fost și membru al senatului școlar arhidiecezan din aceeași localitate. La începutul anului 1913 i s-a încredințat demnitatea de vicar arhiepiscopal al orașului și ținutului Făgăraș. În această calitate, pînă în toamna anului 1914, a îndeplinit și sarcina de inspector al celor 18 școli confesionale românești din împrejurimile Făgărașului, pe care le patrona biserica greco-catolică din Blaj. Însufletit de idealul eliberării Transilvaniei și al unirii ei cu România, în august 1916, el s-a situat în fruntea populației Făgărașului, care și-a manifestat bucuria și entuziasmul la auzul vestii trecerii trupelor române prin trecătorile Carpaților. Iar cînd acestea au fost nevoite să înceapă retragerea în a doua jumătate a lunii septembrie, Iacob Popa, deși avea 44 de ani, n-a ezitat să-și părăsească funcția și să se refugieze în România, împreună cu cîteva mii de făgărașeni, pentru a se pune la dispoziția guvernului român. Alături de întreg poporul român suferă și el tragedia retragerii în Moldova. Pe baza cererii înaintate Ministerului de Război este primit în rîndurile armatei române. Își aduce contribuția la propaganda desfășurată printre refugiații transilvăneni, care avea menirea de a-i convinge să renunțe la cetățenia austro-ungară pentru a se prezenta în mod voluntar în fața comisiilor de recrutare în vederea participării lor la luptele contra oprimatorilor seculari. Anunțîndu-i pe refugiații transilvăneni că el însuși a cerut cetățenia română și că s-a pus la dispoziția Marelui Stat Major, spre mijlocul lui ianuarie 1917 el le adresează următorul apel prin intermediul presei din Iași: „E imposibil fraților să nu ne dăm seama despre aceea că războiul acesta al nostru este menit să șfărme lanțurile sclaviei din toate veacurile ale neamului românesc și să ne deschidă epoca de fericire, care să ne compenseze pentru toate suferințele din trecut... E imposibil să nu ne dăm seama că războiul acesta este menit să realizeze idealul nostru național, fiind el astfel încoronarea cea mai desăvîrșită a luptelor noastre politice, îndrumat prin luminatul discurs rostit de Simion Bărnuțiu la adunarea de la Blaj ținută la 1848“.

Dovedindu-și utilitatea în cadrul comisiei de recrutare a refugiaților, care funcționa la Iași, Iacob Popa va fi pus de către Marele Stat Major la dispoziția comandamentului corpului voluntarilor transilvăneni, bănățeni și bucovineni de la Kiev, după ce acesta va lua ființă în iunie 1917. La 18 iunie el va sosi la Kiev. Fiind repartizat în comisia a III-a, va fi trimis inițial la Borizoglebsk, împreună cu cei doi colaboratori ai săi și cu membrii comisiei a IV-a. Aici nu vor sta decît cîteva săptămîni, deoarece vor fi detașați cu toții la Eleț, unii în iulie, alții în august 1917. (Arh. Statului Cluj-Napoca, fond Iacob Popa, ms. nr. 155, 156 și 190; v. I. Dirdală, *Din însemnările unui luptător ardelen necunoscut*: Iacob Popa, în *RIR*, XIV, 1944, p. 109—116; v. și *Neamul Românesc*, nr. 11 din 14 I 1917).

rarea lor cu hrană și cu o soldă de 93 copeici pe zi; punerea cu promptitudine la dispoziția voluntarilor a mijloacelor de transport pentru a se deplasa la Kiev ș.a.m.d.¹⁰.

Alte documente adevărate că în august-septembrie 1917 prizonierii au demonstrat o largă audiență la propaganda desfășurată de membrii comisiei a treia. În acest sens poate fi invocat un raport al vicarului Iacob Popa, înaintat maiorului G. Plesnilă, la 31 octombrie 1917. Autorul raportului arată că în septembrie el a reușit numai în localitățile Burin și Livnî să convingă 203 prizonieri să semneze angajamentul de a deveni ostași ai armatei române¹¹. Receptivitatea dovedită de prizonieri față de propaganda membrilor comisiei a treia explică de ce ei au putut trimite de la Eleț cel de al doilea eșalon de voluntari, format din circa 730 soldați și ofițeri¹².

Cîteva din rapoartele lui Iacob Popa confirmă de asemenea și informațiile lui Nemoianu cu privire la presiunile exercitate de prizonierii unguri și germani asupra celor români pentru a-i opri să se înscrie în rindurile voluntarilor¹³.

Documentele din fondul Iacob Popa nu se rezumă însă să confirme informațiile cuprinse în broșura lui P. Nemoianu, ci le și completează. De pildă, precizează că circumscripția militară Moscova era formată din guberniile: Vladimir, Penza, Riazan, Tula, Orel sau Orlov, Tambov, Voronej, Kursk, Harkov, Ecaterinoslav și bineînțeles Moscova. Rămăși singuri pe acest vast teritoriu, cei șase membri principali ai comisiei a treia l-au împărțit în așa fel, încît să poată realiza un contact permanent cu centrele unde se aflau prizonieri români. Locotenentului Boca, de exemplu, i-au revenit guberniile Penza și Riazan; locotenentului Milovan, gubernia Ecaterinoslav; sublocotenentului Guiu, guberniile Moscova și Vladimir; sublocotenentului Cucu, gubernia Tula; maiorul Plesnilă și-a rezervat gubernia Kursk, stabilindu-și reședința în orașul cu același nume; în sfîrșit, vicarului Iacob Popa i s-a lăsat gubernia Orel sau Orlov; el își va menține centrul de activitate la Eleț în ultimul sfert al anului 1917 și în primele luni ale celui următor, deoarece în împrejurimile acestei localități mai rămăseseră peste 1000 prizonieri români¹⁴.

Împărțirea de mai sus n-a avut decît o valabilitate relativă, întrucît, în funcție de împrejurări, membrii comisiei au colaborat între ei, atunci cînd guberniile li se învecinau, ori și-au concentrat eforturile pe o anumită perioadă într-o singură gubernie. Sublocotenentul Cucu, de exemplu, a colaborat temporar cu sublocotenentul Guiu în gubernia Vladimir. Între 24—28 septembrie el a primit misiunea de a vizita și cei 350—400 prizonieri din gubernia Voronej. Apoi pentru luna următoare maiorul Plesnilă i-a ordonat să-i vină în ajutor în gubernia Kursk, trasîndu-i misiunea de a vizita: la 4 octombrie pe cei 222 prizonieri din Bielgorod; la 9 octombrie pe cei 332 prizonieri din localitatea Graivoronk; la 16 oc-

¹⁰ Arhivele Statului din Cluj-Napoca, fondul Arhiva personală a vicarului Iacob Popa, ms. nr. 160, 161 și 171.

¹¹ *Idem*, ms. 186.

¹² *Idem*, ms. 171.

¹³ *Idem*, ms. 186, 221 și 223.

¹⁴ *Idem*, ms. 195.

tombrie pe cei 220 prizonieri din aşezarea Korocia; iar la 19 octombrie pe cei 57 prizonieri din Novoscoli. Maiorul Plesnilă i-a cerut şi vicarului Popa să vină în gubernia Kursk pentru a lua contact, între 18 septembrie—16 octombrie, cu prizonierii din localităţile: Rîl'sk, Lgov, Sudja, Dimitriev, Scigri, Tim şi Oboian. În ele existau peste 700 prizonieri, dar numărul lor varia de la o localitate la alta între 38 şi 204¹⁵.

Din datele întocmite de Iacob Popa cu numele participanţilor la mitingurile pe care le-a prezidat, reiese că el şi-a îndeplinit misiunea încredinţată, chiar dacă nu exact în zilele indicate în ordinul maiorului Plesnilă. Keiese, de asemenea, că el a participat în plus şi la o adunare, care a avut loc, la 22 octombrie, în localitatea Livni, unde existau circa 500 prizonieri.

Tabelele prezintă importanţă, fiindcă în dreptul numelui fiecărui participant apare comuna natală şi judeţul sau comitatul din care aceasta făcea parte. Cu ajutorul tabelelor se poate demonstra că prizonierii proveneau cu precădere din Transilvania istorică, Banat şi comitatele vestice. Cei din Bucovina erau puţini.

În tabelele nominale alcătuite de Iacob Popa sînt subliniaţi cei care au acceptat să devină voluntari cu ocazia mitingurilor din ultima treime a lunii septembrie şi din octombrie. Ei apar dealtfel înşiraţi cu numele pe o listă separată, în urma angajamentului pe care l-au semnat. Iacob Popa va adăuga pe aceeaşi listă şi pe cei cîştigaţi la Eleţ între 29 octombrie 1917 şi 1 ianuarie 1918. Cu toţii împreună reprezintă o cifră minimă, chiar şi numai în raport cu cei convinşi de Iacob Popa în perioada anterioară. Doar la adunarea din 22 septembrie de la Lgov au acceptat să devină voluntari 21 din 51 de participanţi. La mitingurile de la Oboian au semnat angajamentul numai 11 din cei 139 prizonieri prezenţi. În celelalte localităţi nu s-au înscris decît cite unul-doi din totalul participanţilor. Minime au fost şi rezultatele obţinute de Iacob Popa la Eleţ de la sfîrşitul lui octombrie 1917 pînă la 22 ianuarie 1918¹⁶.

Participarea relativ redusă la mitingurile enumerate mai sus şi diminuarea treptată a numărului celor ce se vor anunţa voluntari spre sfîrşitul lunii septembrie, dar îndeosebi în octombrie-noiembrie 1917, se explică prin mai multe cauze. Printre ele pot fi menţionate opoziţia moşierilor, chiaburilor şi patronilor ruşi, care nu renunţau uşor la forţa de muncă a prizonierilor români, deosebit de harnici şi de răbdurii în comparaţie cu cei de alte naţionalităţi; dispersarea prizonierilor români din guberniile agricole ale sudului circumscriptiei militare în sate şi cătune, aflate la mari distanţe unele de altele, ceea ce făcea dificilă o activitate constantă şi susţinută de propagandă şi educaţie în spiritul ideii eliberării şi unităţii naţionale; menţinerea prizonierilor români amestecaţi în lagăre cu cei unguri şi germani, care exercitau asupra lor presiuni, ameninţîndu-i cu confiscarea averilor după terminarea războiului în caz de victorie a puterilor centrale; frica prizonierilor români de soarta familiilor rămase acasă, cărora urmau să li se sisteze ajutoarele de război, dacă se afla că se înrolau ca voluntari; însuşi conţinutul primului ordin de recrutare, care prevedea că puteau să-şi exprime voinţa de a ple-

¹⁵ *Idem*, ms. 189.

¹⁶ *Idem*, ms. 176 şi 178.

ca pe frontul din Moldova numai ofițerii, subofițerii și intelectualii; ordinul Marelui Stat Major al armatei române din 25 octombrie, prin care se sista temporar acțiunea de recrutare a voluntarilor.

Rapoartele înaintate superiorilor de către vicarul Iacob Popa și sublocotenentul Ilie Cucu în toamna anului 1917 relevă printre cauze și insuficiența muncii de propagandă. Ea se datora funcționării pe teritoriul circumscripției militare Moscova doar a unei singure comisii cu cei șase membri principali ai săi, dar mai ales numărului redus și instabilității subcomisiilor de propagandă. Pentru a putea încadra noile unități ce plecau în țară cu subofițeri și alte grade inferioare, comandamentul corpului de voluntari de la Kiev a trimis în toată toamna anului 1917 ordine repetate comandanților comisiilor, prin care le pretindea să-i înlocuiască pe propagandiștii mai tineri de 40 de ani din subcomisii cu alții trecuți de această vîrstă. Numărul celor cu știință de carte nu era însă prea ridicat în rîndurile prizonierilor români. De aceea plecarea subofițerilor și a celorlalți gradați din subcomisii era greu de suplinit. Dificultatea înlocuirii propagandiștilor din subcomisii explică de ce ea a fost mereu la ordinea zilei, atît în rapoartele înaintate de Iacob Popa și Ilie Cucu superiorilor, cît și în ordinele pe care ei le primeau de la maiorul Plesnilă și de la locotenent-colonelul Pietraru. Răspunzînd sugestiilor cuprinse într-un raport al lui Iacob Popa, la 13 octombrie 1917 maiorul Plesnilă recunoștea că în subordinea membrilor comisiei a treia ar fi trebuit să existe minimum 12 subcomisii. Într-un alt răspuns din 6 noiembrie 1917 se declară de asemenea de acord cu sugestia lui Iacob Popa de a se trimite propagandiștii din subcomisii direct de la Kiev, ținîndu-se cont că membrilor comisiilor le era aproape imposibil să-i recruteze. Chiar și locotenent-colonelul Pietraru se va pronunța favorabil trimiterii membrilor subcomisiilor de la Kiev, dar numai în luna decembrie, după ce s-a primit ordinul Marelui Stat Major Român de a se relua munca de recrutare a voluntarilor. Pînă în noiembrie însă comisiilor li s-a ordonat să-și procure prin mijloace proprii ajutoarele dintre prizonierii rămași la întreprinderi sau moșieri și chiaburi ori în lagăre¹⁷.

Într-un raport din 31 octombrie 1917, înaintat maiorului Plesnilă, Iacob Popa creionează astfel situația din unitățile administrative ale circumscripției militare Moscova: „În guberniile aceste toți oamenii cu carte și cu educație națională s-au înscris și au plecat voluntari; la cei rămași e nevoie ca lipsa educației să fie suplinită acum; și aceasta se poate face numai printr-o propagandă stăruitoare și neînteruptă“. Pentru a scoate în evidență insuficiența muncii subcomisiilor, Iacob Popa dă în același raport exemplul fabricii de zahăr din Burin și al lagărului de la Livnî, unde nu s-a mai desfășurat nici un fel de muncă de propagandă din septembrie, cînd el a reușit să cîștige în ambele localități cite o sută de voluntari. Cu scopul de a remedia deficiențele activității de propagandă, el propune să se recruteze în fiecare localitate cite unul sau doi oameni mai răsăriți, cărora să li se creeze anumite avantaje materiale, dar să rămînă pe loc printre prizonieri pentru a le citi ziare și reviste și

¹⁷ *Idem*, ms. 174, 182, 188, 191 și 220.

a-i educa cu ajutorul lor în spiritul idealului eliberării și unificării naționale¹⁸.

La cauzele de mai sus s-ar mai putea adăuga și cea provocată de greutatea materiale. Acestea au constat pe de o parte din imposibilitatea de a face față din punct de vedere financiar angajării unor căruțe de transport, care să permită acoperirea în timp util a distanțelor dintre localități. Pe de altă parte dificultățile au fost generate și de lipsa unui echipament călduros, cu care propagandiștii să se deplaseze pe jos de la o localitate la alta, în condițiile anotimpului ploios al toamnei și al drumurilor desfundate. Iacob Popa se plînge maiorului Plesnilă la 8 august 1917 că n-a avut puțința de a-și cumpăra un costum de haine la Eleț sau Kursk din retribuția primită în calitate de membru principal al comisiei a treia. Pentru a-l înlocui pe cel uzat, cu care a plecat din Făgăraș în toamna anului 1916, îl va ruga pe locotenent-colonelul Pietraru să-i procure stofă de la Kiev. Dificultăți similare a întâmpinat Iacob Popa și în confecționarea unei perechi de cizme¹⁹.

Dar, dintre toate cauzele, aceea care a avut un rol decisiv în diminuarea substanțială a numărului voluntarilor cîștigați de comisia a treia s-a datorat precipitării evenimentelor revoluționare pe teritoriul circumscripției militare Moscova în octombrie-noiembrie 1917. Pregătirea revoluției socialiste și victoria ei s-au resimțit și în mediul rural, determinînd radicalizarea luptei maselor țărănești. Generalizarea răscoalelor țărănești a determinat autoritățile locale numite de guvernul provizoriu să decreteze starea de asediu în a doua jumătate a lunii octombrie. În noua conjunctură, membrii comisiei a treia au fost avertizați să nu se mai deplaseze în lumea satelor. Amplificarea răscoalelor țărănești în luna noiembrie a facilitat triumful revoluției socialiste și în mediul rural. Drept urmare, autoritățile burgheze au fost înlocuite cu cele sovietice în toate localitățile, plasele, județele și guberniile circumscripției militare Moscova. Din rapoartele trimise superiorilor de către Iacob Popa și Ilie Cucu în luna noiembrie reiese că noile autorități sovietice nu numai că n-au acordat facilități operei de recrutare a voluntarilor, dar propagau printre prizonierii români atît ideile revoluției socialiste, cît și cele privind încheierea păcii. Propagarea acestor idei s-a intensificat în decembrie 1917 și în ianuarie 1918. În două rapoarte din 2 și din 16 ianuarie 1918, Iacob Popa și Ilie Cucu arătau că autoritățile sovietice au îmbunătățit hrana prizonierilor, le-au acordat posibilități mai largi de mișcare și le-au deschis în mod gratuit cinematografele, unde le țineau lecții privind pacea și importanța victoriei revoluției socialiste.

Prizonierii români n-au rămas indiferenți față de noile idei. Dimpotrivă, le-au receptat încă din noiembrie, dar mai ales în decembrie și ianuarie. De aceea, dacă spre sfîrșitul lui octombrie și în noiembrie au început să manifeste o atitudine reținută față de activitatea membrilor comisiilor și subcomisiilor, în decembrie 1917 au refuzat să mai participe la serbările de Crăciun și anul nou și chiar să mai primească darurile pregătite pentru ei. Datorită atitudinii noilor autorități sovietice, precum și stării de agitație care a cuprins majoritatea prizonierilor ro-

¹⁸ *Idem*, ms. 188.

¹⁹ *Idem*, ms. 159, 171 și 215.

mâni, ordinul Marelui Stat Major de la Iași din decembrie 1917 privitor la reluarea activității de recrutare a voluntarilor n-a mai putut fi dus la îndeplinire. Până la sfârșitul lui ianuarie 1918 membrii comisiei a treia și subcomisiile aflate în subordinea lor vor înceta practic munca de propagandă²⁰.

Membrii comisiei a treia au întrerupt acțiunea de recrutare a voluntarilor numai după ce în noiembrie și decembrie 1917 au făcut serioase eforturi de adaptare la noua conjunctură. Pe această linie s-au străduit să depășească greutățile determinate de precipitarea evenimentelor revoluționare din Rusia, precum și de ordinul Marelui Stat Major Român privind sistarea temporară a recrutării voluntarilor. La 30 octombrie maiorul Plesnilă i-a sfătuit pe cei doi colaboratori să renunțe a mai aduna prizonierii în centrele mejdurilor sau județelor. Adunările au fost posibile și au dat rezultate mulțumitoare în august-septembrie, dar experiența mitingurilor din primele trei săptămâni ale lunii octombrie a demonstrat că nu mai erau indicate în noile împrejurări. În noile condiții se impunea ca membrii comisiei a treia și cei ai subcomisiilor să-i viziteze pe prizonieri în lagăre, la întreprinderile industriale și la gospodăriile moșierești sau chiaburești. Doar dumineca și în sărbătorile legale puteau încerca să-i strângă în număr mai mare, dar nu în centrele județelor ca pînă acum, ci în cele ale volozdurilor sau plaselor. Pentru atari întruniri maiorul Plesnilă recomanda obținerea aprobării autorităților existente la nivelul acestor unități administrative. La reușita unor astfel de întruniri trebuiau să-și aducă aportul membrii subcomisiilor, care ar fi urmat să descindă în zilele premergătoare printre prizonieri pentru a-i convinge să se deplaseze duminicile și în sărbătorile legale în reședințele de plase.

Dispozițiile maiorului Plesnilă din 30 octombrie cuprind și recomandări care merg pe linia sugestiilor avansate anterior de Iacob Popa. De pildă, prin ele propune ca la întreprinderile industriale și la gospodăriile moșierești, unde se găseau mai mult de 40 prizonieri, membrii comisiei și cei ai subcomisiilor să cîștige unul sau doi propagandiști, care să rămână pe loc, pentru a-și convinge tovarășii de muncă să devină voluntari, cu ajutorul ziarelor și broșurilor ce urmau să le fie trimise cu regularitate. Cu scopul de a spori eficiența muncii de propagandă, îi cere lui Iacob Popa să reia vizitele în localitățile cu prizonieri români din gubernia Orlov, iar lui Ilie Cucu să facă același lucru în gubernia Tula. Amîndoi aveau datoria de a da o atenție deosebită acelor prizonieri, care aveau mai mare nevoie de a fi educați în spiritul ideilor eliberării și unității naționale.

În raportul său din 11 noiembrie, Iacob Popa exprimă părerea că în condițiile amplificării luptelor revoluționare din lumea satelor ar fi fost mai potrivit ca membrii comisiei a treia să nu-și disperseze forțele, ci să acționeze împreună într-o gubernie, iar după ce vor considera că și-au încheiat misiunea acolo să se mute cu toții în alta. El și Ilie Cucu s-au și hotărît să acționeze împreună mai întii în gubernia Orlov, iar mai tîrziu să treacă amîndoi în gubernia Tula²¹.

²⁰ *Idem*, ms. 183, 188, 223, 231 și 234.

²¹ *Idem*, ms. 182, 183, 188 și 191.

La aceeași dată de 11 noiembrie, maiorul Plesnilă îi comunică lui Iacob Popa că ordinul Marelui Stat Major Român de sistare temporară a recrutării voluntarilor nu trebuie înțeles în sensul încetării activității comisiilor și subcomisiilor. Membrii lor vor continua munca de propagandă printre prizonieri, dar voluntarii ciștiți nu vor mai fi trimiși deocamdată la Kiev. Ei vor rămâne unde se află, urmînd să se acționeze pentru a li se îmbunătăți condițiile de muncă și de trai. În perspectiva reluării pe scară largă a muncii de recrutare a voluntarilor a propus comandamentului de la Kiev să pună la dispoziția comisiei a treia încă 12 propagandiști, pentru ca aceștia să poată fi organizați, împreună cu cei 8 pe care-i avea deja, în 10 subcomisii ajutătoare. Invocînd aceeași perspectivă, le-a cerut celor doi colaboratori să țină evidența exactă a prizonierilor din localitățile guberniale Tula și Orlov²².

Dispozițiile maiorului Plesnilă sînt reluate și completate în ordinul circular al comandamentului de la Kiev din 1 decembrie 1917, semnat de locotenent-colonelul Pietraru. Acesta recomandă membrilor comisiilor de recrutare a voluntarilor ca acolo unde noile autorități sovietice nu le mai permiteau să-și desfășoare activitatea printre prizonieri, să mențină totuși legăturile cu ei, susținînd la nevoie că erau reprezentanți ai Crucii roșii române. Totodată îi îndeamnă să viziteze bolnavii din spitale și chiar convalescenții din lagăre incapabili de muncă, pentru a le împărți bani, medicamente și îmbrăcăminte. Cheltuielile prilejuite de astfel de acțiuni de binefacere trebuiau însă justificate cu acte corespunzătoare, care să cuprindă, între altele, iscăliturile celor ce s-au bucurat de ele²³.

De fapt, membrii comisiei a treia au împărțit ajutoare bănești prizonierilor și înainte de ordinul circular din 1 decembrie 1917. Spre sfîrșitul lui octombrie, de exemplu, maiorul Plesnilă îi înștiințează pe Ilie Cucu și pe Iacob Popa că le-a trimis cîte 221 ruble, care proveneau dintr-un fond de 20.000 lei donat de Societatea de asigurări Dacia Română pentru ajutorarea prizonierilor bolnavi. În funcție de starea bolnavilor, ajutorul putea varia între 10—20 ruble. Ajutorul trebuia oferit, în măsura în care era posibil, în prezența a cît mai mulți prizonieri, pentru a-și da seama că statul român le poartă de grijă. Ulterior, Iacob Popa și Ilie Cucu vor fi împuterniciți să acorde pînă la 50 de ruble celor ce erau incapabili pe timp mai îndelungat să-și cîștige cele necesare traiului prin muncă²⁴.

După ce Marele Stat Major Român a dat ordinul de la începutul lui decembrie 1917 de a se relua munca de recrutare a voluntarilor, locotenent-colonelul Plesnilă a schițat o nouă repartizare teritorială a activi-

²² *Idem*, ms. 195.

²³ *Idem*, ms. 215.

²⁴ *Idem*, ms. 181 și 189.

tății membrilor comisiei a treia în perspectiva reapariției unor condiții favorabile. În această perspectivă el și propunea să acționeze personal în gubernia Kursk și să cuprindă și gubernia Harkov. Lui Ilie Cucu urma să-i revină gubernia Tula, și în plus gubernia Vladimir. Iacob Popa trebuia să rămână în continuare în gubernia Orlov²⁵.

În decembrie 1917 nu s-au ameliorat însă condițiile de muncă pentru propagandiști. Dimpotrivă, ele au devenit tot mai vitrege.

Dificultățile amplificându-se în primele săptămâni ale anului 1918, posibilitățile de a duce la îndeplinire ordinul Marelui Stat Major Român referitor la reluarea acțiunii de recrutare a noi voluntari dintre prizonieri au fost minime. Iacob Popa, de exemplu, n-a reușit să cîștige pînă în 22 ianuarie 1918 decît trei voluntari din împrejurimile Elețului. Lor li se vor adăuga alți 18 voluntari, care vor sosi la Eleț în 19 ianuarie din gubernia Moscova²⁶.

În conjunctura defavorabilă din decembrie 1917 și din ianuarie 1918, Iacob Popa și Ilie Cucu s-au conformat ordinului Statului Major de la Kiev și și-au concentrat cu precădere atenția înspre prizonierii bolnavi din spitale și înspre invalizii din lagăre. La 2 ianuarie cei doi îl informează pe locotenent-colonelul Pietraru că în ajunul anului nou au vizitat spitalul nr. 2 din Eleț, unde au găsit 9 prizonieri români bolnavi. Stînd de vorbă cu ei, patru au declarat că nu aveau deloc bani. Acestora le-au împărțit 31 ruble. Nu le-au dat mai mult, deoarece în spital nu prea aveau ce face cu banii. Aveau de gînd însă ca la ieșirea bolnavilor din spital să le ofere sume mai mari. Iacob Popa a mai donat cîteva ruble unor prizonieri, care au venit să-l felicite cu prilejul anului nou. La 7 ianuarie Iacob Popa și Ilie Cucu i-au vizitat din nou pe prizonierii bolnavi din spitalul nr. 2. De astă dată le-au oferit 30 ruble. În ziua următoare au dat cîte 10 ruble prizonierilor Mihai Modoc și Nicolae Linț, care cu data de 1 ianuarie 1918 au semnat angajamentul de voluntari²⁷.

Paralel cu sporirea dificultăților ivite în desfășurarea muncii de propagandă printre prizonieri și de recrutare de voluntari din rîndurile acestora, în ultimele trei luni ale anului 1917 s-a înrăutățit continuu situația financiară a membrilor comisiei a treia și a subcomisiilor care le erau subordonate. Agravarea situației lor materiale s-a datorat dezorganizării economice și distrugerilor de bunuri de consum în condițiile desfășurării războiului civil din Rusia. Consecința diminuării produselor alimentare și a celorlalte articole de strictă necesitate a fost devalorizarea rublei, ceea ce a făcut ca schimbarea leilor românești în această mo-

²⁵ *Idem*, ms. 220.

²⁶ *Idem*, ms. 168 și 226.

²⁷ *Idem*, ms. 231.

nedă să devină dezavantajoasă. De aceea, la sesizarea lui Iacob Popa și a altor propagandiști, statul major al corpului de voluntari de la Kiev a cerut, încă în noiembrie 1917, guvernului român, să intervină pe lângă cel rus, pentru ca valoarea unei ruble să se recalculeze de la 2,66 la 1,50 lei²⁸.

În condițiile urcării galopante a prețurilor produselor alimentare și ale devalorizării rublei, membrii comisiei a treia și cei ai subcomisiilor subordonate au ajuns în situația de a face tot mai greu față necesităților minime de trai. Iacob Popa, de exemplu, a avut pe timpul verii o retribuție lunară de 600 ruble, ceea ce însemna că pe o zi i-au revenit în medie câte 20 ruble. Din acești bani a plătit chiria lunară și și-a asigurat hrana zilnică. O soldă similară aveau și ceilalți membri principali ai comisiei. În schimb adjuncților lor, recrutați dintre subofițeri, nu le reveneau decît cîte 5 ruble pe zi, și aceștia numai atunci cînd se deplasau în mijlocul prizonierilor și participau efectiv la munca de propagandă. Cînd staționau în centrele de reședință ale județelor, erau îndreptățiți doar la 93 copeici pe zi, deoarece comandantii garnizoanelor le asigurau hrana și cazarea.

Spre sfîrșitul lui noiembrie însă, noii comandanți ai garnizoanelor au refuzat să le mai asigure membrilor subcomisiilor întreținerea. Iată de ce, din 29 noiembrie maiorul Plesnilă a aprobat propunerea de a li se ridica și acestora solda la 5 ruble pe zi. Maiorul Plesnilă s-a declarat de acord și cu propunerea de a se urca solda de la 2 la 4 ruble pe zi pe seama sergenților și a caporalilor „din cauza enormei scumpete”. Informația demonstrează că Iacob Popa cooptase deja în subcomisiile de propagandă și caporali și sergenți, din lipsă de subofițeri. Mai mult, un ordin circular al comandamentului corpului de voluntari de la Kiev din 1 decembrie 1917 arată că pînă la această dată fuseseră cooptați în subcomisii și fruntași și chiar simpli soldați. Ordinul conține dispoziții privind o nouă majorare a soldelor membrilor subcomisiilor și anume în cazul subofițerilor de la 5 la 8 ruble, iar în cel al caporalilor și sergenților de la 4 la 6 ruble. Pentru soldați și fruntași stabilește 5 ruble pe zi²⁹.

Patru dintre documentele existente în arhiva personală a lui Iacob Popa relevă că membrilor comisiei a treia le-au fost trasate și sarcini de natură economică. Astfel, printr-un ordin circular din 14 octombrie 1917, locotenent-colonelul Pietraru îl solicită pe Iacob Popa să se intereseze de diferite produse alimentare și de alte articole de strictă necesitate, pe care statul român le-ar putea eventual achiziționa de pe piața

²⁸ *Idem*, ms. 202 și 216.

²⁹ *Idem*, ms. 170, 202, 207, 215 și 226.

Rusiei la prețuri convenabile. Zece zile mai târziu, maiorul Plesnilă îi recomandă să se intereseze la Eleț și pe întinsul guberniei Orlov de: piei de oaie și de miel ori de alte animale; seuri și alte grăsimi, inclusiv ulei de floarea soarelui; cositor sau staniu și plumb etc.

Iacob Popa s-a conformat dispozițiilor superiorilor și la 29 noiembrie a raportat locotenent-colonelului Pietraru că la fabrica de produse lactate din Eleț există un vagon de brinză de Caucaz. Brinza era ambalată în burdufuri de câte 5—6 funți sau 2 kg fiecare. Greutatea totală se ridica la 40 puzi (un pud avînd 40 funți), iar prețul la 153.000 ruble vagonul (a câte 180 ruble pudul).

Referiri la vagonul de brinză de Caucaz face Iacob Popa și în protocolul cu regelele rapoartelor pe care le-a trimis superiorilor. Din acest protocol reiese că el a mai informat comandamentul de la Kiev: la 4 decembrie despre posibilitatea achiziționării de către statul român la Eleț a unei cantități apreciabile de carne de porc; iar la 7 decembrie 1917 despre existența, în aceeași localitate, a 1000 puzi de săpun, care puteau fi cumpărați cu 75 ruble pudul.

Către mijlocul lui ianuarie 1918 Iacob Popa a primit însă răspunsul comisiei de aprovizionare de la Odesa, prin intermediul locotenent-colonelului Pietraru, că statului român nu-i renta să achiziționeze produsele semnalate, pe de o parte din cauza prețurilor, iar pe de altă parte pentru că Elețul fiind prea îndepărtat, în condițiile desfășurării războiului civil pe teritoriul Ucrainei, nu se putea asigura transportul lor³⁰.

Din ianuarie 1918 membrii comisiei a treia vor înceta orice activitate de recrutare a voluntarilor, iar în februarie va dispărea orice perspectivă de a-și continua misiunea pentru care au fost trimiși în Rusia. În consecință, în pragul primăverii anului 1918 vor căuta să se repatrieze. Cîteva documente reflectă dificultățile și peripețiile prin care au trecut pînă s-au revăzut iarăși în țară. Iacob Popa, de exemplu, a trebuit să meargă la Moscova pentru a încerca să obțină sprijinul consulului României în vederea revenirii în Moldova. A obținut pînă la urmă concursul consulatului suedez sau norvegian, care i-a procurat documentele de călătorie necesare. Ele i-au permis să se atașeze grupului de la Banca Națională a României, care s-a îndreptat spre Iași către sfîrșitul lunii martie. Împreună cu membrii acestui grup a sosit în 3 aprilie 1917 la Iași, după o călătorie de șapte zile³¹. Dealtfel, o soartă similară au împărtășit și membrii celorlalte comisii, inclusiv personalul comandamentului statului major al corpului de voluntari de la Kiev.

³⁰ *Idem*, ms. 175, 178, 209 și 233.

³¹ *Idem*, ms. 238, 248, 255 și 256.

Apropierea armatelor puterilor centrale de Kiev a creat pericolul căderii în miinile acestora a tuturor voluntarilor români concentrați acolo. Iată de ce, la 20 februarie 1917 locotenent-colonelul Pietraru a împărțit ofițerilor câte o mie de ruble, iar soldaților sume echivalând cu hrana pe 15 zile și le-a ordonat să se îndrepte spre Basarabia, travestiți în uniforme rusești. Corpul de voluntari de la Kiev a fost lichidat din martie pînă în mai 1918, în condițiile tratativelor de pace purtate între România și puterile centrale.

Deși de scurtă durată, acțiunea de recrutare a prizonierilor transilvăneni, bănățeni și bucovineni din Rusia pentru armata română s-a soldat cu atragerea a 10.117 voluntari, din care 9971 soldați și 396 ofițeri. O parte din ei vor lupta pe frontul din Moldova în 1917. Contribuția lor la întărirea forțelor militare românești va spori în toamna anului 1918, după ce România va denunța tratatul de la Buftea-București și va relua lupta contra puterilor centrale. Acum ei vor forma regimentele 1 Turda, 2 Alba Iulia și 3 Avram Iancu, care vor constitui împreună divizia de voluntari.

Raportînd cifra de 10.117 voluntari la totalul de 120.000 prizonieri români din Rusia rezultă 8,42%. În comparație cu cei români, voluntarii recrutați de cehi n-au constituit decît 8%, iar cei iugoslavi 7,1/2% din totalul prizonierilor³².

În concluzie, acțiunea de recrutare a voluntarilor dintre prizonierii români, aflați în anii primului război mondial pe teritoriul Rusiei, rămîne o pagină luminoasă din lupta poporului nostru pentru desăvîrșirea operei de eliberare de sub jugul secular străin și pentru unirea tuturor provinciilor cu o populație majoritară într-un stat unitar, liber și independent. La întregirea bazei documentare a acestei lupte o contribuție însemnată aduc actele existente în arhiva personală a vicarului Iacob Popa. Documentele din arhiva personală Iacob Popa scot în evidență aspecte mai puțin cunoscute și studiate ale activității depuse de intelectuali entuziaști printre țărani-soldați din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina, pentru a-i convinge să schimbe starea lor de prizonieri cu aceea de soldați ai armatei române, în vederea participării la lupta pentru eliberarea și desăvîrșirea unității naționale. Îndeosebi corespondența lui Iacob Popa cu superiorii săi ilustrează pe de o parte entuziasmul și promptitudinea cu care cei mai conștienți dintre prizonieri au răspuns chemării ce le-a fost adresată pentru a-și aduce contribuția la desăvîrșirea unității naționale, atîta timp cît condițiile au fost favorabile; pe de altă parte reflectă greutățile obiective și subiective pe care acțiunea de recrutare a voluntarilor le-a avut de înfruntat în toamna anului 1917 și

³² P. Nemoianu, *op. cit.*, p. 57—73.

in primele luni ale anului 1918. În același timp corespondența lui Iacob Popa relevă influența pe care revoluția socialistă victorioasă din Rusia a exercitat-o asupra prizonierilor români.

LIVIU BOTEZAN

BEITRÄGE ZUM PROBLEM DER FREIWILLIGENANWERBUNG BEI DEN RUMÄNEN AUS TRANSSILVANIEN UND BUKOWINA, DIE WÄHREND DES ERSTEN WELTKRIEGES IN RUSSISCHE GEFANGENSCHAFT GERIETEN

(Zusammenfassung)

Mit dem Ausbruch des ersten Weltkrieges wurden fast eine halbe Million Rumänen aus Transylvanien, Banat, Crișana, Maramureș und Bukowina mobilisiert und an die Front, vor allem an die Ostfront, im Rahmen der österreichisch-ungarischen Armee anseits von vielen Hunderttausend Soldaten, die bei den Serben, Kroaten, Slowenen, Tschechen, Slowaken, Ruthenen, Ungarn und Deutsche rekrutiert wurden, kämpfen geschickt. Von den Rumänen, die an der russischen Front gekämpft haben, wurden mehr als 120000 gefangen genommen. Nachdem Rumänien gegen Ende des Sommers 1916 sich zu militärischen Operationen gegen die Zentralmächte verpflichtete und die Zurückziehung in die Moldau stattfand, wurde das Problem der Anwerbung von Freiwilligen bei den rumänischen Gefangenen aus Rußland gestellt. Die Anregung kam eigentlich von den gefangen genommenen Intellektuellen aus Siebenbürgen, Banat und Bukowina, die den russischen Behörden die Bitte stellten, sich als Freiwillige in der rumänischen Armee anzustellen, die nun Verbündete der russischen an der Front aus der Moldau geworden ist. Der große russische Generalstab genehmigte das Ansuchen und es trafen somit noch im Herbst des Jahres 1916 in Darnița, in der Nähe von Kiew, beiläufig 1500 Offiziere und Unteroffiziere zusammen. Ihnen gehört das Manifest von Darnița von April 1917 durch welches sie öffentlich verkündeten, daß sie entschlossen seien, für die Befreiung und für die Vereinigung mit Rumänien der von einer majoritären rumänischen Bevölkerung bewohnten Provinzen aus Österreich-Ungarn zu kämpfen. Die Konzentrierung der 1500 Offiziere und Unteroffiziere in Darnița und nachher in Kiew veranlaßte die in die Moldau geflüchtete rumänische Regierung, sich bei den russischen Behörden um die Genehmigung zu verwenden, auch bei den gefangen genommenen Soldaten Freiwillige zu rekrutieren. Der große russische Generalstab erlaubte anfangs die Anwerbung von 5000 Freiwilligen bei den rumänischen Gefangenen, die sich in den Gubernien des militärischen Bezirkes Moskau befanden. Infolgedessen bildete sich in Kiew ein Oberkommando der rumänischen Freiwilligen, dem sechs Propagandakommissionen untergeordnet waren. Im Sommer des Jahres 1917 gelang es diesen Kommissionen beinahe 4000 Gefangene zu überzeugen, die Verpflichtung, Soldaten der rumänischen Armee zu werden, zu unterschreiben. In August und September gingen diese in Richtung Iași, um an der Front aus der Moldau zu kämpfen. Da am 22 August der große Generalstab der russischen Armee die Erhöhung der Zahl der Freiwilligen auf 30000 erlaubte und der Raum ihrer Anwerbung auf ganz Rußland

ausgestreckt wurde, blieb am Territorium des Militärbezirkes Moskau nur die dritte Kommission. Die anderen wurden in andere Militärbezirke, wo sich rumänische Gefangene befanden, geschickt. Über die Tätigkeit, die die Mitglieder der dritten Kommission unter den rumänischen Gefangenen aus dem Militärbezirke Moskau in der zweiten Hälfte des Jahres 1917 und zu Beginn des nächsten entfalteten, befinden sich im Staatsarchiv von Cluj-Napoca wertvolle Urkunden, im Fond „Das Personalarchiv des Vikars Iacob Popa“. Iacob Popa war einer der bedeutendsten Mitglieder der dritten Kommission. Die nach ihm gebliebenen Aktefe ergänzen und vervollständigen die dokumentarische Information über den Beitrag der Rumänen aus Transylvanien, Banat und Bukowina zur Vereinigung der von ihnen bewohnten Provinzen mit Rumänien im Herbste des Jahres 1918.